

Karin Michaëlis og Estrid Ott – livslangt venskab, gensidig inspiration

af forskningsstipendiat Lotte Thrane, Det Kongelige Bibliotek

Børnebogsforfatteren, globetrotteren og feministen Estrid Ott (1900-1967) var en af det 20. århundredes mest banebrydende kvindeskikkelser. Hun debuterede som 17-årig, blev som ung journalist sendt verden rundt af *Berlingske Tidende* i spejderuniform, og hendes mange bøger om stærke piger har fungeret som undergrundslitteratur for mindst tre generationer af kvinder.

Estrid Ott havde en livslang og nær forbindelse til en anden forfatter – Karin Michaëlis (1872-1950). Hun var Estrids

gudmor, og som voksne blev de hinandens hjælpere, fortrolige og venner. De synes også at have spejlet sig i hinanden, begge elskede at rejse og brød sig ikke om at opholde sig for længe hver sted – det stred mod deres “vagabond-natur.”¹ Foruden at holde meget af hinanden havde de et fælles fagligt projekt, der handlede om børns, navnlig pigers vilkår, men som også drejede sig om autoritetsforhold og reformpædagogik. De havde begge en klippefast tro på ‘barnet’ i ethvert menneske, her forstået som det umiddelbare, autentiske og legende.



Estrid Ott som 16-årig. (Privat foto)



Karin Michaëlis. (Privat foto)

KARIN MICHAËLIS
OG
HEDVIG COLLIN

BIBI

BLIVER LANDMAND



JESPERSEN OG PIOS FORLAG

*Omslag fra Bibi
bliver landmand,
tegnet af Hedvig
Collin. Jespersen &
Pios forlag, 1939.*

Hvordan de kan have inspireret hinanden og hvor påvirkninger kan findes vil jeg forsøge at afdække på de følgende sider. Det kan uden videre dokumenteres, at Michaëlis var fødselshjælper på mindst én af Otts bøger – men man kunne også spørge om Michaëlis' *Bibi*-bøger (1929-39) kunne have været skrevet uden inspiration fra Estrid Otts *Da Mor var Dreng* (1923), *Gerd og Gadedrengene* (1924),

Reden (1928), *Ungen* (1928) og *Ungen prøver Vingerne* (1929). Og om Otts *Chico*-bøger (1957-60) med utopien om drengerepublikken ikke sender hilsner til Michaëlis' *Den grønne Ø* (1937)?²

– 2 –

Karin Michaëlis er nok den bedst kendte af de to forfattere. Hun skrev ikke bare en lang række romaner for voksne, men

desuden ni børnebøger og to selvbiografier, samt mange avis- og tidsskriftsartikler. Romanen *Barnet* (1903) blev oversat til tysk og yderligere 10 sprog, og i årene frem til Hitlers magtovertagelse i 1933 var hun en efterspurgt og omdiskuteret foredragsholder og fredsaktivist i de tysksprogede dele af Europa. Frigørende pige-pædagogik og reformpædagogik var hele livet en mærkesag for Karin Michaëlis; hun skrev videre om temaet i *Glædens Skole* (1914), men havde lige inden haft sit andet kunstneriske gennembrud med de to romaner om modne kvinders tabuerede seksualitet, *Den farlige alder* (1910) og *Elsie Lindtner* (1912).

Hendes antifascistiske holdninger medførte at hun måtte tilbringe årene 1939-46 i USA, men inden da havde hun hjulpet tyskere på flugt fra Hitlertyskland og givet flere af dem, bl.a. dramatikeren Bertolt Brecht og hans kone Helene Weigel, husly i sit hjem på Thurø.

Estrid Otts forfatterskab er også meget stort; det strækker sig fra debuten i 1917 med *Nisseriget* til hendes sidste bog i 1967, *Kan du høre mig jodle*, der i øvrigt indeholder et kærligt portræt af Karin Michaëlis. Ott udgav mere end 85 titler, heraf 40 ungdomsromaner, der havde store piger – drengepiger – som hovedpersoner.

Estrid Ott blev født 14. maj 1900 på Østerbro i København og døde 18. maj 1967. Hun havde en ressourcestærk, men også farverig baggrund med en familie, der tilhørte den kulturelle og politiske avantgarde. Et middagsselskab hos hendes forældre i den store lejlighed på mezzaninen i Ribegade har kunnet mønstre brødrene Brandes, Henrik Cavling, grønlandsfarerne Knud Rasmussen og Mylius

Erichsen, skolemanden C.N. Starcke, tegnerne Gerda Wegener, Alfred Schmidt og Storm P. og forfattere som Louis Levy, Johs. V. Jensen, Edith Rode – og Karin og Sophus Michaëlis, der var gift fra 1895 til 1911. Det var også i lejligheden i Ribegade partiet Det radikale Venstre blev stiftet i 1905.

Estrid Otts forældre var dramatikeren Olga Ott og den multibegavede iværksætter og forretningsmand Johannes Hansen-Ott – bedst kendt som manden, der sammen med Henrik Cavling udvirkede den ublodige ‘paladsrevolution’ 1905, hvor *Politiken* blev en moderne omnibusavis, Edvard Brandes blev kørt ud på et sidespor og *Ekstra Bladet* så dagens lys. Cavling og Hansen-Ott overtog derefter styret som henholdsvis chefredaktør og administrerende direktør for *Politiken*.

Estrid Ott var stærkt knyttet til sin far, der døde allerede i 1906. Måske derfor blev hun ved med at skrive ham ind i sine bøger om stærke piger med karismatiske fædre. Hun blev selv medarbejder på *Politiken* – hun havde som freelancer et langt og nært samarbejde med Viggo Cavling, Henriks søn, især på “Magasinet” i 1930’erne, hvor hun oversatte fra engelsk og skrev noveller og features om alt muligt – dog sjældent om børnebøger.

Otts liv var fyldt med eventyrlige rejser og hændelser, og alt hvad hun oplevede blev til bøger – her i oversigtsform:

1920-21: rejser verden rundt i spejderuniform som korrespondent for *Berlingske Tidende* – bl.a. for at vise, at pigersagtens kunne klare sig (*Bimbis store Jordomrejse*, 1937);



Estrid Otts forældre i 1890'erne. (Privat foto)



1923-24: nygift, bryllupsrejse på kryds og tværs af USA i en gammel bil, arbejder sig frem med alt forhåndenværende. Datteren Betty fødes (*Mr. Hansen fra New York*, 1924, *Tre Piger i en Bil*, 1925, *Emigrantdrengen*, 1928);

1924-33: flytter ind i selvbygget hus i en skov på Long Island, hvor de næste tre børn fødes. (*Børnene i Amerika*, 1932, *Livsglædens Apostel*, 1932, *Ungen*, 1928, *Reden*, 1928, *Ungen prøver Vingerne*, 1929);

1933-34: overvintrer med hele familien i Østgrønland under primitive forhold. (*Børnene paa Grønland*, 1934, *Lillefingers store Eventyr*, 1934, *Lillefinger rejser til Kolonien*, 1935, *Elsebeth paa Ekspedition*, 1936);

1934-39: fem år som bondekone i Nordsjælland – der afsluttes brat med at den rastløse Ott overlod børn og mand til sig selv for at drage til

Finland i 1940 som korrespondent for *Politiken* under den finske Vinterkrig. (*Med Lotterne bag Fronten*, 1940, og tre ungdomsbøger om *Sally Smaalotte*, 1940-42).

Senere var Ott mange gange på længere ophold i Lapland, Nordnorge, Lofoten, Svalbard og på Island. Hun tog flyvecertifikat, men rejste også og gerne med rensdyrkaravane og hundeslæde – og hun var tæt på at komme med en norsk hvalfangerflåde til Antarktis: Hun havde bearbejdet skibsredere og fagforeninger i mere end seks måneder – problemet var først og fremmest, at hun ville blive den eneste kvinde mellem 300 mænd, og det turde kaptajnerne ikke binde an med. Det var først da kvindepolitikerken Elna Munch, gift med den danske udenrigsminister, greb ind, at tilladelsen var i syne. Men så kom krigen og derefter besættelsen af Norge og Danmark, og Estrid Ott måtte blive hjemme i Helsingør i fem

lange år. Det fandt hun nu også ud af at gøre til litteratur (*Karen Kurer*, 1945, og voksenbøgerne *Et blodrødt Stenk*, 1943, og *Flammer i Mørket*, 1945).³

Hun rejste også rundt i Canada, Afrika og Italien (fem bøger om kunstnerpigen *Amik*, 1952-56, og seks under pseudonym om *Sverre*, 1949-56) – for i 1956 at flytte til Valdemosa på Mallorca. Her blev hun 10 år; nogle af hendes bedste bøger stammer fra denne periode – de fire *Chico*-bøger (1957-60). Det er for øvrigt de eneste bøger med en dreng som hovedperson, der er skrevet under hendes eget navn.⁴

Ott var desuden forfatter til småbørnsbøger, filmmanuskripter, fire bøger for voksne, samt voksendramatik, der nok blev opført, men uden nævneværdig succes. Hendes vidunderlige *Bimbi*-bøger (1936-47) og nogle af ungdomsbøgerne fra 1920'erne er dog fødte klassikere.

– 3 –

Estrid Ott var som antydnet usædvanlig godt rustet hjemmefra. Hun havde forældre, der interesserede sig for moderne pædagogik og satte hende og hendes søskende – en ældre søster og en yngre bror – i gode skoler, hun havde en stærk mor, der efter hun blev enke betalte en høj pris for at leve, som hun ville, men som også opdrog sine børn til selvstændighed⁵ – og hun havde en forfatter-gudmor og voksen veninde, der som hende selv var frontkæmper inden for moderne pigepædagogik.

Estrid Ott's mor, Olga Ott, født Sørensen og Katharina (Karin) Michaëlis, født Brøndum var børn sammen i Randers. Begges baggrund var beskeden: Karins forældre var henholdsvis telegrafist og kransebindere, Olgas forpagtede et

lille hotel i byen. Hun har senere fortalt, at hendes særlige talent for at skrive replikker stammer fra de iagttagelser hun dengang gjorde af gæsterne på hotellet.

De to unge piger drog sammen til hovedstaden i begyndelsen af 1890'erne – for at komme væk, bare væk fra Randers. Olga fik job som 'noget på et kontor,' men hun skrev også revytekster til en af tidens populære revyer, "Cycle-Revyen," der blev opført på Casino-Teatret. Og så skrev hun små historier under pseudonymet "Mortensen" til en ugeavis der hed "Cyclen." Både revy og ugeavis var startet af en vis Johannes Hansen-Ott, en af de helt store iværksættere i årene omkring århundredeskiftet. Han fik hurtigt et godt øje til frk. Sørensen, og det blev gengældt. De giftede sig i 1897.

Karin spillede klaver – men begge de unge kvinder interesserede sig også for den nyeste litteratur og traf derfor sammen med skribenterne omkring tidsskriftet *Ungt Blod*, som Louis Levy (1875-1940) og den senere grønlandsfarer Ludvig Mylius-Erichsen (1872-1907) udgav 1895-96 – inspireret af Johannes Jørgensens *Taarnet*, der udkom 1893-94. Det var i *Ungt Blod* Jeppe Aakjær, Sophus Claussen, Viggo Stuckenberg og Sophus Michaëlis især udfoldede sig i disse år – og det kan være her Sophus Michaëlis har mødt den unge Katharina Brøndum – de to, som blev onkel Tao og tante Trolde for Estrid Ott og hendes søskende.

Der var altså nære forbindelser mellem de to familier, og båndene holdt, også efter at Karin og Sophus var blevet skilt i 1911. Både Olga Ott og Karin Michaëlis arbejdede for fredsbevægelserne under Første Verdenskrig, Olga i København, Karin i Wien.⁶ Der er desuden breve mellem Estrid, yndlingsgudbarnet, og

onkel Tao helt til hans død i 1932, og mellem Estrid og tante Trolde resten af livet. Båndene mellem Estrid og Karin blev sandsynligvis styrket af at Estrid og hendes familie, efterhånden med fire børn, boede i USA mellem 1923 og 1933, hvor Michaëlis også opholdt sig i længere perioder.

Da Estrid Ott debuterede som 17-årig med *Nisseriget*, en eventyrlig trøstefortælling for mindre børn, var det i tæt samarbejde med Sophus Michaëlis, som hun havde en konkurrence kørende med: de skulle hvert år til deres fødselsdage, der faldt på samme dag – nemlig 14. maj – fortælle hinanden en historie. Og den historie Estrid fortalte sin onkel i 1917 var så god, at han anbefalede den til Gyldendal.

– 4 –

Nisseriget handler om et fantasirige af samme navn, der går i arv fra barn til barn. Bogen har en rammehistorie: en stor pige, Estrid, overleverer på sin 17-års fødselsdag nisseriget til sin lillebror, der er seks og lige begyndt i skole. I fantasilandet er hverdagen og samfundet styret og organiseret af børn; det er *deres* prioriteringer og deres logik, der hersker. Den bog er med sin gennemført solidariske holdning til børn og det, der er deres verden, en vigtig nøgle til Otts forfatterskab – men også til hendes forbindelse til Karin Michaëlis.

Drengen i bogen hedder Niels – i øvrigt ligesom Estrid Otts 11 år yngre halvbror. Niels er blevet lagt tidligt i seng og kan ikke sove. Pludselig opdager han en lille nisse komme ud gennem det hul i tapetet, han kradsede dagen før, hvor han ville undersøge, hvad der var bag blomstermønsteret. Hans mor har skældt ham ud for hullet i tapetet, og har slet ikke

hørt på hans forklaringer – men “nu lod det til, at han alligevel havde Ret, for der var vist noget derindenfor.”⁷

Sammen med nissen forsvinder Niels ind bag tapetet og befinder sig pludselig i nisseriget, hvor alle regler og (natur) love er sat ud af kraft: man rutscher op ad regnbuer, bestemmer selv, hvordan vejret skal være, og at kure på gelænderet anses for rigtigere end at bruge trappen, fordi det er sjovere.

I nisseriget gælder andre regler end i den virkelige verden. Man får den tanke, at fantasilandet kunne være et spejl for hvordan det *kunne* være, og selvom *Nisseriget* er en illustreret småbørnsbog, beregnet til højtlesning – en bog, der nok har kunnet trøste 5-7-årige, der følte sig uretfærdigt behandlet af forældre og lærere – skal man ikke kradsede meget i tapetet for at opdage, at Estrid Ott også har en voksendagsorden med denne bog. Den er humanistisk-pædagogisk; den kritiserer den pædagogik, der var den gængse i Danmark i begyndelsen af det 20. århundrede, og den peger på andre, alternative former for læring og opdragelse:

Niels er en dag i dårligt humør, fordi han har meget hjemmearbejde fra skolen – han skal kunne hele Kina med floder og byer på remse til dagen efter. Da han ankommer til nisseriget samme aften, aflægger han meget passende besøg i deres skole, og oplever hvor anderledes alting går til. Der er 500 børn i skolen, men kun én klasse. Børnene har ikke hjemmearbejde. De første år over de sig kun i at læse, og de store hjælper de små – men først og fremmest *leger* man. Og børnene elsker at gå i skole.

Det bedste er alligevel den geografitime, Niels inviteres til at overvære. Det er netop Kina, der skal gennemgås, og da

Omslag fra Nisseriget, tegnet af Marie Hjuler. Gyldendalske Boghandel, 1917.



et sort lærred rulles ud, tror han, at der skal vises lysbilleder. Men geografitimen foregår ikke for ingenting i nisseriget, hvor man har anderledes muligheder, end i den skole, Niels kender:

“Først saa de nogle kinesiske Arbejdere, der gik paa Markerne og høstede Ris.

– ‘Hvem vil være med der?’ spurgte Læreren.

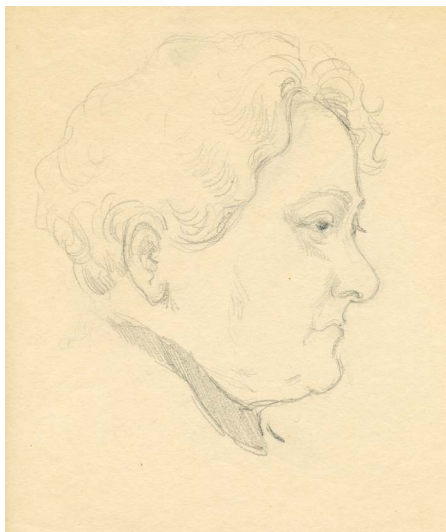
– ‘Jeg! Jeg!’ lød det rundt omkring.

Nisserne gik hen til Lærredet – og traadte ind i Billedet – og saa var *de* med.

Nu kom der nogle Billeder fra en kinesisk By, og da Nissefar atter spurgte, hvem der vilde med, var Niels straks ivrig. Han gik hen til Lærredet, rørte med den ene fod ved det, og pludselig befandt han sig midt i den kinesiske By.

Han oplevede de vidunderligste Ting.”⁸

Niels får på denne måde – i bogens virkelighed og ved hjælp af sin fantasi – en konkret-sanselig oplevelse af Kina. Han går i gaderne, kigger ind i de lave huse, rører ved væggene af bambus og papir, og



'Genia' Schwarzwald. Tegning af ukendt kunstner ved et besøg i København 1938. (Det Kongelige Bibliotek, Billedsamlingen)

snakker med en jævnaldrende dreng, der ikke kan forstå, at Niels' søster Estrid på 17 år ikke er gift endnu.

Den alternative måde at lære på giver straks resultat:

“Da Niels den næste Dag blev hørt i 'en kinesisk By', kunde han det saa godt, at Lærerinden sagde, at man skulde tro, han havde været i Kina. Det havde han jo ogsaa.”

– 5 –

Estrid Ott sætter sin vision om den ideelle skole ind i en fantastisk eller eventyrlig fortælling, beregnet for mindre børn – men visionen var faktisk allerede tæt på at være realiseret. Estrid havde stiftet bekendtskab med den i det ene, lykkelige år, hun var forskoleelev på Det danske Selskabs Skole, en privatskole på Frederiks-

berg, der blev drevet af en af Ottfamiliens venner, filosoffen, sociologen og pædagogen C.N. Starcke (1858-1926).

Starcke kaldte selv sin skole en “fri skole,” og betegnelsen er ganske dækkende, for flere af hans ideer foregriber kulturradikalismens reformpædagogik, der officielt kom til Danmark i 1920'erne og som med *Vanløse-forsøgene* 1924-28 fik navnet “den frie skole.”

I Starckes skole lærte de mindste børn alene ved at bruge øjne, ører og hænder, og han brugte i vidt omfang billeder, fordi han mente det styrkede barnets fantasi, dets kognitive udvikling, og derfor også den *selvstændighed*, der var alfa og omega for socialliberalisten C.N. Starcke. Først når barnet havde lært at læse, kom brugen af tekst, og kun som supplement.

Starcke mente, at (lære)bøger disciplinerede børn ved at tage deres egne billeder fra dem, og Niels' besøg i Kina i geografitimen i nisseskolen kunne være den ott'ske version af Starckes ideer om sanselig indlæring.

I nisseriget læste børnene heller ikke lektier. Her er igen en parallel til Starcke, for han mente også, at “skolen for de laveste klassers vedkommende absolut [skal] søge at forhindre andet hjemmearbejde end det rent spontane.”¹⁰ For ham var det vigtigt ikke at overskride barnets lystgrænser; han tvivlede ikke på, at pligtfølelse kom af sig selv, hvis man gav meningsfyldt og lystfremmende (skole)arbejde.

Estrid Ott var altså tidligt ude med sin kritik af pigeopdragelse, af skoler og pædagogik, og med sit dedikerede forsvar for barnet og dets autenticitet. Det er ikke almindeligt, og var det endnu mindre i 1917, at en purung forfatter havde så meget på hjerte og udtrykte sig så stærkt. Hun angav ikke kilder eller inspiration til

sine holdninger, men vi ved at hun hele livet var i tæt kontakt med sin gudmor, Karin Michaëlis. Vi ved også, at Michaëlis tre år tidligere havde skrevet om frigørende (pige)pædagogik i *Glædens Skole* (1914), inspireret af veninden Eugenie Schwarzwalds (1872-1940) tanker om skole, om undervisning og om børn.¹¹

Onkel Tao var fødselshjælper for *Nisseriget*. Men hvem fik ideen med at få endnu en Randerspige, Marie Hjuler, til at illustrere *Nisseriget* – værket, der i dag er indlemmet i *Den store Danske Kanon*? Det gjorde tante Troid.

Samarbejdet mellem Estrid Ott og illustratoren Marie Hjuler (1894-1986) skulle også blive livslangt. Alle Otts pigebøger med nordiske emner – f.eks. *Elsebeth på Ekspedition*, *Lofot-Lise*, *Bjørne-Kari*, alle syv *Bimbi*-bøger og mange af småbørnsbøgerne – har omslag eller illustrationer af Marie Hjuler.

– 6 –

Estrid Ott var imidlertid også barn af sin tid. "Jeg ejer min Tids Trang til at handle, frem for at resignere og vente," lader hun en af sine hovedpersoner, den sandhedssøgende Vera, sige i *Vi tre* (1923), brevromanen, som hun skrev sammen med sin mor, Olga Ott.¹²

Citatet er tidstypisk og kunne have været udtalt af Ott selv. Vi er i 1923, og modsætningsforholdet mellem generationerne, der var unge før, og de, der var unge efter Første Verdenskrig, blev åbenlyst i disse år. Verdenskrigen var ikke en krig i gammeldags forstand, men et resultat af en langvarig konflikt mellem europæiske kapitalinteresser på det oversøiske marked; det stod klart, efter at regnskabet var gjort op i 1918 og store dele af Europa lå i ruiner. Troen på at den vestlige verden

kunne bringe kulturens fakkel til de primitive, var også borte. Det kulturchock, der fulgte, var med til at svække forældregenerationens tillid til fremtiden; en form for kuldslået og duknakket resignation var udbredt.

Ud af resignationen voksede en særlig interesse for børn og ungdom, for "morgendagens generation." I en søgen efter ubrugte ressourcer blev blikket rettet mod det vitale eller det oprindelige i mennesket, og helst i en form, der endnu var uspoleret af 'kulturen.' Denne ungdomsinteresse gik udmærket hånd i hånd med begejstring for teknologi efter amerikansk mønster – biler, flyvemaskiner, film – alt, hvad der bevægede sig, og helst hurtigt. Overordnet var det en tro på den snarådige og handlekraftige, stærke ener. Og en sådan var Estrid Ott *også* opdraget til at være.

Karin Michaëlis, der aldersmæssigt tilhørte forældregenerationen, resignerede nu ikke; hun kastede sig samme år over et romanprojekt, en utopi om den gamle verdens undergang efter en naturkatastrofe, hvor kun øen Thuro var tilbage, og hvor overlevende børn herefter opbyggede et nyt samfund og en ny verdensorden. Romanidéen skulle gennem mange faser med andre titler og flere gennemskrivninger før den udkom på dansk som *Den grønne Ø* i 1937, men første udgave af den er beslægtet med ekspressionismens ideer, som de kommer til udtryk i f.eks. Oswald Spenglers *Untergang des Abendlandes* (1918-22).¹³

Ott var knap så filosofisk anlagt. Som det praktiske menneske hun var, kastede hun sin interesse på en bestemt og konkret del af *vitalismen* og ungdomskulturen: Hun blev spejder – i øvrigt meget imod sin mors vilje. Olga var jo radikal, og



Omslag fra Bjørne-Kari, tegnet af Marie Hjuler. Grafisk Forlag, 3. udg., 1958.

spejderbevægelsen var i disse år temmelig militaristisk og havde i øvrigt en leder, der senere skulle stifte det danske nazistparti, DNSAP, ritmester Cay Lembcke. Men Ott, der både blev spejderfører og redaktør af pigespejderkorpsets medlemsblad, var først og fremmest begejstret for bevægelsens praktisk-fysiske indhold, den såkaldte spejderidræt.¹⁴ Det var jo dér,

piger kunne begynde, hvis de skulle skaffe sig mere frihed.

Estrid Ott havde også andre kampe med sin mor. Da hun anløb Toldboden efter sit 11 måneder lange togt verden rundt, måtte hun spejde forgæves efter hende. Olga havde angiveligt ikke tid til at møde sin voksne og meget selvstændige datter, der rejste i spejderuniform – så

hun sendte sin veninde Karin for at modtage hende.

Hun kunne nu have sparet sig bekymringerne. Michaëlis' beskriver Estrids ankomst til Danmark med "Frederik VIII" efter jordomrejsen således i sit forord til *Børnene i Amerika*:

"Og saa, da Skibet lægger til, tripper en lille, sirlig, elegant, permanentkrøllet Dame ned paa Tre- eller var det Femtommersøm, iført fine Handsker, Pariserhat, Londoner *tailormade*, amerikansk Haandtaske. Kort sagt: Puppen havde skudt Ham, og ud flagrede i Stedet for en graa Natsværmer, den mest straalende lille Sommerfugl.

Vokset var hun ikke, mere end firsindstve Pund har hun næppe nogen Sinde vejjet."¹⁵

Den elegante bydame blev nu aldrig Estrid Otts foretrukne persona. Når hun researchede eller skrev, hvad hun gjorde det meste af tiden, var hun helst fri af alle konventioner og alt der snærede. Praktisk tøj, tak, og ind i skabet med *tailormade* og pariserhat!

– 7 –

De 10 år Estrid Ott og hendes familie frem til 1933 tilbragte i selvbyggerhuset på Long Island kastede en del bøger af sig – 15 i alt, herunder brevromanen *Kære Chester*, der sammen med Viva Lützens *Den vide, vide verden* blev nomineret som bedste danske pigebog i 1931 – og så den selvbiografiske reportagebog *Børnene i Amerika* (1932).

Her kom ideen fra Karin Michaëlis. Det var ikke fordi Ott manglede noget at skrive om – de 14 tidligere bøger, skrevet på 9 år, modsiger det jo, men Michaëlis

foreslog alligevel en anden type bog, en bog hvor Ott skildrer sin egen familie og dens hverdag – og Michaëlis tilbød gerne sin egen illustrator, Hedvig Collin, som tegner til Estrids nye bog. Derved ville den være sikret et stort publikum, mente hun.¹⁶

En tegnet udgave faldt nu ikke i Estrids smag; i stedet blev bogen forsynet med professionelle fotografier af hendes og Johns fire fotogene børn – i skole, i haven, legende med hunden Jerry, i Chinatown, på isbar og øverst oppe i Empire State Building. Men den fik forord af Karin Michaëlis, den verdensberømte forfatter. Når hun i forordet skriver, at børnene i Otts bog ikke opdrages, men alligevel "maa udvikle sig til prægtige Mennesker, vokset op, som de er, midt i Naturen, midt i Dyrenes Verden, midt i det lykkeligste Hjem,"¹⁷ så refererer det ikke kun til hendes egne pædagogiske principper, men også til Otts synspunkter om det autentiske og kompetente barn, som da også fremføres i bogen – gerne med eksempler som dette:

"Børn kan saa meget, som Voksne ikke kan; de havde Navn til hver eneste (kat), og var aldrig i Tvivl om, hvordan de var i Familie med hinanden."¹⁸

De to forfattere har givet inspireret hinanden, ikke kun med holdninger, men også i måden de skriver på. Den naivt-ironiske tone i Michaëlis' bøger om den eventyrlystne og antiautoritære Bibi¹⁹ – den finder man også i Otts *Bimbi*-bøger, hvor det er en tøjlefant, der er den gammelkloge pennefører.²⁰ Og ikke mindst i måden, hvorpå *facts* præsenteres, som når stationsforstanderdatteren Bibi rejser rundt i Danmark på statsbanernes frikort, og

fortæller om de forskellige egne geografi og historie. Vi kender sådan set metoden fra Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906-07) – men hos Estrid Ott er det langt mere end geografi: I *Gerd og Gadedrengene* reparerer der både cykler og bygges flaskerenser-maskiner, i *Elsebeth på Ekspedition* bygges der snehuler og køres med hundespand. Og i *Chico*-bøgerne findes der vej uden kompas, renses sardiner og høstes oliven – alt beskrevet så det er lige til at gøre efter.

Går man til den bog Karin Michaëlis skrev forord til – *Børnene i Amerika* – finder man noget lignende. Bogen var sikkert også tænkt som en introduktion til *the american way of life* omkring 1930, for der appelleres i lige høj grad til den voksne, der læser op, og til børnene, der læses op for. For en dansk voksenlæser i 1932 har det sikkert været interessant og nyt at høre om de grøntsager, man spiser i Amerika – de store, lilla *eggplants*, der steges i skiver på panden, majscolber, som man koger eller rister og sidder og gnaver af, limabønner, squash og *pumpkins* – ligesom begreber som *hiking* i bjergene med overnatning under åben himmel, og fejringen af amerikanske festdage som Uafhængighedsdagen, Thanksgiving og Halloween; alt det må have været nyt stof for danske læsere.

Scoopet er imidlertid synsvinklen – barnets – og dets spørgelyst og undren over ting, der nok var dagligdags i USA, men bestemt ikke i Danmark.

Bogen veksler mellem herligt børnevenlige afsnit – som den fascinerede beskrivelse af verdens største legetøjsafdeling i stormagasinet Lord & Taylor; historien om indtagelsen af enorme portioner “iskrem” på en *diner*, hvor stolene ved baren kan dreje rundt,

og beretningen om elevatorturen op i verdens dengang højeste bygning, Empire State Building – og så mere informationsfyldte afsnit hvor de altid meget vakse og disciplinerede børn stiller de rigtige spørgsmål og de altid meget veloplagte forældre beredvilligt besvarer dem. Estrid Otts fortælle teknik, hvor oplysende kendsgerninger mixes ind i fortællingen, har ikke helt fundet en balance i denne bog, ligesom hendes begejstring for alt amerikansk og hendes synspunkter på pædagogik præsenteres ret massivt.

I døtrene Bettys og Joans skole er det f.eks. *meget* bedre end på danske skoler; der gøres ikke forskel på børnene; de store hjælper altid de små; venstrehåndede børn tvinges ikke til at skrive med højre. I Amerika forbyder man heller ikke uden videre; børnenes spørgelyst og mere eller mindre vilde ideer følges op – så de kan opleve og lære, om ideerne holder eller ej. Og historieundervisningen er både sjovere og nemmere end i Danmark; der skal ikke læres alenlange kongerækker, “for Amerika blev opdaget så sent, at der ikke er så meget at lære.” Til gengæld er den fuld af gode rollemødder – for

“mens danske Børns Tipoldemødre sad pænt hjemme og baldyrede og spillede og sang og ikke kunne blive andet end gift, for det kunde Kvinder ikke dengang, så lærer amerikanske Børn om deres modige Tipoldemødre, at de paa Pionerernes Tid drog vestpaa med deres Mænd og Børn i lukkede Vogne i store Karavaner og sloges med Indianerne og oplevede Alverdens spændende Eventyr og var lige så modige som de Kvinder der nu flyver over Atlanterhavet.”²¹

Foto fra Børnene
i Amerika, 1932.
Fotograf: John
Martini



Michaëlis var glad for bogen, og er det generelt for alt hvad Ott skriver – selvom hun er kritisk overfor hendes tempo – “man KAN altså ikke skrive en bog på tre uger,” “du må lære at fordybe dig,” skriver hun flere gange.²²

– 8 –

Karin Michaëlis gives som regel æren for at have introduceret den lykkeligt moderløse og vilde drengepige i dansk litteratur – men hendes *Bibi*-bøger udkom faktisk seks år efter at Ott havde præsenteret *sin*

første drengepige i 1923 (*Da Mor var Dreng*) og fulgt hende op med *Gerd og Gadedrengene* året efter. Jeg er ret sikker på, at inspirationen mellem de to forfattere er gået begge veje, samtidig med at man skal huske, at ingen af dem har opfundet den aktive drengepige i ungdomslitteraturen. Hun, den oprørske pige, der hellere vil være en dreng, har en historie, der strækker sig noget længere bagud.

Estrid Otts litterære inspiration er med stor sandsynlighed amerikaneren Louisa May Alcott (1832-1888) og



Louisa M. Alcotts Pigeboern, oversat fra Little Women. Steen Hasselbalchs Forlag, 1923 ("ny gennemarbejdet udgave, sjette oplag").

hendes *Little Women* (1868), bogen om de fire søstre March og især om det markante mellembarn, Jo (Josephine). *Little Women* udkom første gang på dansk 1876 som *Pigeboern*. En af Jo's første replikker i bogen lyder sådan:

"Det er min Skræk at tænke paa, at jeg skal blive voksen og være Miss March og gaa med lang Kjole og se saa stiv ud som en Stokrose. Det er allerede slemt nok at være en Pige, naar man holder af drengeagtigt Væsen, Arbejde og Leg. Jeg kan ikke

lade være at ærgre mig over, at jeg ikke er en Dreng, og det nu mere end nogen Sinde, da jeg er ved at dø af Længsel efter at kæmpe sammen med min Fader, men maa bliver herhjemme og strikke som en gammel Kone."²³

Little Women er dog først og fremmest en amerikansk klassiker, der handler om en idealistisk amerikansk familie og dens sammenhold i svære tider under Borgerkrigen 1861-65, hvor faderen er med Nordstatshæren som præst.

Bogen er med sikkerhed blevet læst i Ott's hjem; den stod i mange borgerfamiliers bogskabe.²⁴ Ott kan have genopfrisket bekendtskabet med Alcotts forfatterskab, da hun flyttede til USA, f.eks. ved at læse *Jo's Boys* (1871). Det er en slags fortsættelse af sagaen om familien March, nu med en gift Jo, der sammen med sin professormand driver et reformpædagogisk skolehjem for forældreløse drenge, hvor legelyst, nysgerrighed og impulsivitet er i højsædet. Med *Nisseriget* og erindringerne fra Starckes skole bag sig, kan Ott have nikket genkendende til tematikken – og måske hentet inspiration til de opfindsomme drengebørn i *Da Mor var Dreng* (1923). Og tingene hænger øjensynligt endnu mere sammen – for John Dewey, den amerikanske filosof og pædagog, hvis skoleforsøg foregik parallelt med C.N. Starckes i København,²⁵ ses af amerikanske forskere som en væsentlig inspirationskilde for Alcott.²⁶

Drengepigen behøver altså ikke at være det eneste, Estrid Ott har lånt fra Louisa May Alcott – og de oprørske piger har da også en mere udstrakt anerække. Som den norske pioner indenfor børnelitteraturforskning, Kari Skjønberg, skrev i 1962,²⁷ var der ikke så få viltre, rebelske og opfindsomme piger, der legede drengelege i 1800-tallets børne- og ungdomslitteratur: f.eks. tyske Emmy von Rhodens *Trotzkopf* (1883, da *Froken Vildkat*, 1918²⁸) og norske Dikken Zwillg-meyer med *Inger Johanne*-bøgerne (fra 1890'erne).

Men drengepiger var de kun, til de blev 13 år. Når de trådte ind i *backfisch*-alderen, som det hed dengang, blev der rettet til og rettet ind af forfatteren, og fluks var drengepigerne blevet til unge

damer. 16-årige Jo's udbrud i *Pigebørn*, citeret ovenfor, er derfor slet ikke typisk.

Kari Skjønberg lader sin gennemgang af børnelitteraturens drengepiger gå helt op til sin egen tid (1960'erne), og hun passerer undervejs et par danske forfattere: Rigmor Friis (*Astrid*, 1928) og Viva Lütken (*Den vide, vide Verden*, 1931) – den bog, der i Norge fik den rammende titel *Om jeg var gutt*. Mærkeligt nok nævnes hverken Karin Michaëlis eller Estrid Ott, selvom de begge var både oversat og meget læst i Norge – Ott i en sådan grad, at læserne antog hende for norsk.²⁹

– 9 –

1900-tallets oprørske pige par excellence er dog *Pippi Langstrømpe*. Astrid Lindgrens første bog om superpigen så dagens lys i Sverige 1945, for årene efter at oversattes til dansk og 29 andre sprog.

Er der forbindelser mellem Estrid Ott og Astrid Lindgren? Læste Ott sin svenske kollega eller omvendt? Og hvor hentede Lindgren inspiration til sin Pippi?

Der er ingen udtalelser af hverken Lindgren eller Ott om det første, og deres bogsamlinger rummer heller ikke bøger af forfatterkollegaen³⁰ – men der har været en del spekulationer blandt svenske børnelitteraturforskere om det sidste. Eva Wahlström fra Borås Universitet, der 2011 skrev svensk doktorafhandling om Lindgrens forfatterskab,³¹ mener således at *Pippi*-figuren nærmest er et plagiat.³² Lindgren låner, skriver hun, bevidst eller ubevidst, fra sin landsmand Ester Blenda Nordströms *Ann-Mari*-bøger (1919-33) – og især fra Karin Michaëlis' *Bibi*-bøger.

Selvom Wahlström fremlægger flere indholdsmæssige og strukturelle paralleler – alle tre forfattere er inspireret af den mundtlige fortælleform, alle pige-hoved-

personerne afskyr at gå i skole og er ikke bange for noget som helst, og både Bibi og Pippi forsøger at ride omvendt på en hest – overbeviser hun ikke. Jens Andersen skyder da også endegyldigt Wahlströms tese ned i sin Lindgrenbiografi.³³

Hendes argumentation halter først og fremmest, fordi Pippi er helt uden for kategorierne dreng/pige; hun er snarere en børneanarkist, der vender op og ned på alt det man gør normalt – og man kan sige, at hun derved virkeliggør børns hemmelige drømme.³⁴ Hun er desuden bomstærk, har en kuffert fuld af guldpenge, og hun har en eventyrlig baggrund med en far, der er negerkonge. Ann-Mari og Bibi, derimod, er klassisk nysgerrige og videbegærlige drengepiger. Alle tre pigefigurer er dog antiautoritære, impulsive og sjove – men Pippi er desuden evigt barn, en slags kvindelig Peter Pan, som svensk børnelitteraturforsknings nestor, Göte Klingberg (1918-2006), har peget på.³⁵

Der er langt til Bibi og Ann-Mari, der begge vokser op, forlover sig og bliver henholdsvis landvæsenselev og gårdejer.

Men netop her, i Pippi Langstrømpfigurens evige barndom, ser jeg en parallel til Estrid Ott's pigeskikkelser. Og dybest set også til hendes hovedtanke om at verden ville blive et bedre sted at være, hvis alle mennesker kunne fremelske deres indre barn og leve derefter. De ideer er allerede på færde i *Nisseriget* (1917), og de kan skimtes som utopiske forestillinger i *Sally Smaalotte hjælper sit Land* (1941) – især i det minisamfund, forvaltet og organiseret af børn, som Ott placerer i et Finland i politisk og økonomisk kaos, mellem Vinterkrigen og den såkaldte Fortsættelseskrig.³⁶ Men også i hendes religiøst tonede fremstilling af "Gadedrengenes farm," drengerepublikken i

1950'ernes diktatur-Portugal i *Chico*-bøgerne (1957-60).

Jens Andersen har efter publiceringen af Astrid Lindgrens krigsdagbøger maj 2016 peget på, at Lindgren selv mente Anden Verdenskrig blev hendes politiske og ideologiske vækkelse, og derved forudsætningen for at hun senere kunne skrive sig ind i ondskabens og magtens væsen i *Mio, min Mio* (1954) med den onde ridder Kato, og i *Brødrene Løvehjerte* (1973) med den store drage Katla. Men krigserfaringen kunne også være forudsætningen for at en Pippi Langstrømpe kunne komme til verden – som en trodsig, men kærlig insisteren på humanismen.³⁷

På samme måde kan man sige, at Første Verdenskrig og årene efter blev en politisk-ideologisk øjenåbner for den helt unge Estrid Ott, og et tolkningspunkt for den unge-af-sind, Karin Michaëlis. Med forskellige, men alligevel beslægtede resultater.

Estrid Ott er i begyndelsen af 1920'erne det utålmodige, unge menneske, der midt i efterkrigstidens kuldslæthed investerer sig selv og sine ideer om handlingsorienteret vitalisme i spejderbevægelse og friluftsliv – og som forfatter skaber hun sin egen udgave af den litterære figur, drengepigen. Ott's drengepige er – som Pippi – placeret i en evig latens, og netop derfor er hun fri af alle forventninger, konventioner eller fordomme om kønnet.

Michaëlis er i 1920'erne verdensberømt, først og fremmest for sine romaner om kvinder og kvindeliv, med hyldest til moderskikkelserne og det barnlige – hos hende forstået som de frigørende sider af kvindeligheden. Men om netop moderskikkelsen var hun og Estrid Ott dybt uenige hele livet.

Den ikoniske forside fra Astrid Lindgrens Pippi Langstrømpe, hvor hun bærer sin best, Lille Gubben, ned fra verandaen, mens hr. Nilsson ser til. Tegneren er danske Ingrid Vang Nyman. Dansk udgave, Skandinavisk Bogforlag, 1950.



Michaëlis var imidlertid også en politisk-filosofisk skolet kosmopolit, velorienteret i anarkosocialistiske ideer, som de blev formuleret i disse år. Hun var desuden nær ven med socialister som Emma Goldman, Alexander Berkman og Agnes Smedley.³⁸ Som Birgit S. Nielsen skri-

ver,³⁹ har man derfor lov til at formode, at Michaëlis har ladet sig inspirere herfra til *sin* utopi om et børneregime. Og her har hun og Estrid Ott – der politisk set fjernede sig mere og mere fra hinanden – fortsat kunnet tale sammen, udvikle idéer, støtte hinanden og inspirere hinanden. Hele livet.

Noter

- 1 Brev fra Karin Michaëlis til Estrid Ott, november 1931 (privateje).
- 2 Jf. synspunktet i Birgit S. Nielsen: *Karin Michaëlis: en europæisk humanist. Et portræt i lyset af hendes utopiske roman Den grønne Ø* (2006). Det jeg her kalder *Chico*-bøgenes utopiske element havde dog baggrund i virkeligheden, nemlig et vellykket socialt projekt med uddannelse af gadebørn, som en katolsk præst skabte i 1950'ernes Portugal. "Casa de gaiatos" (Gadedrengenes hjem) eksisterer den dag i dag, jf. <news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/correspondent/811914.stm>, nu med egen Facebook-profil. Ott skrev journalistisk om projektet i "Gadedrengenes farm. En drengerepublik i Portugal – skabt af præsten med de store syner" (*Julekerten* 1959). <news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/correspondent/811914.stm>. Der er dog ingen tvivl om, at Ott netop opfattede projektet som en smuk, omend virkeliggjort utopi; hendes tekst farves religiøst, for første og sidste gang i forfatterskabet. Det gælder både i fremstillingen af præsten Padre Amerigo og i hovedpersonen Chicos udviklingshistorie, jf. Lotte Thrane: *Vildfugl og verdensborger. Tretten fortællinger om Estrid Ott og hendes tid* (2015), s. 211ff.
- 3 *Karen-Kurér* (1945), handler om en ung pige, der, trods modstand fra sine brødre, insisterer på at være med i modstandsbevægelsen. Bogen har et motto, hvor Helsingørborgerne takkes, og hvor det nævnes, at bogen bygger på virkelige begivenheder under besættelsen, herunder angiveligt forfatterens egne aktiviteter som kurer og som hjælper ved de natlige sejladser med jøder over Øresund. Ott skrev desuden to af sine dystre voksenbøger i krigsårene: *Et blodrødt Stenk* (1943) og *Flammer i Mørket* (1945). Disse to udgivelser regnede hun selv for sine bedste bøger.
- 4 Ott skrev 1949-56 en række bøger under pseudonymet Magnus Moen om drengen Sverre. Det pseudonyme var et forlagskrav – forlagene mente ikke at kunne sælge bøger til drenge med en kvindelig forfatter på titelbladet. Karin Michaëlis fik det samme påbud, da hun diskuterede forstadiet til *Den grønne Ø* (1937) med sin danske forlægger Halfdan Jespersen i 1933, jf. Nielsen 2006, s. 60.
- 5 Med Karin Michaëlis' ord – hun "udviklede jer ved ikke at behandle jer som uvidende Dukker, hvad de fleste saakaldt gode Forældre gør." Brev fra Karin Michaëlis til Estrid Ott, december 1931 (privatarkiv). Om Olga Ott's liv som enke, se Thrane 2015, s. 50ff.
- 6 Olga Ott og veninden Karin Michaëlis var, hver på deres måde, stærkt engageret i fredssagen, Karin Michaëlis med filantropisk arbejde i Wien, Olga Ott med de to enactere *De Vaabenløse* og *Du skal ære* (begge 1916), hvor hun kritiserer dansk neutralitet og gullaschbaronerne, der tjente mange penge på den. Hun var desuden engageret i "Ford-ekspeditionen," en uofficiel amerikansk fredsbevægelse, organiseret af den ungarske pacifist og kvindesagsforkæmper Rosika Schwimmer og finansieret af bilfabrikanten Henry Ford. De to ankom til Oslo sammen med andre fredsaktivister december 1915 på en chartret atlantehavsdamper, og planen var at sejle rundt i Europa og agitere for en fredskonference – under overskriften "Our Soldiers out of the Trenches Before Christmas." En influenzaepidemi og organisatorisk inkompetence satte imidlertid en stopper for planen.
- 7 Estrid Ott: *Nisseriget* (1917), s. 4.
- 8 Ibid. s. 23-24.
- 9 Ibid. s. 25.
- 10 C.N. Starcke: *Skoletanker* (1927), s. 81. Og citatet er korrekt gengivet; Starcke, der også gjorde sig tanker om sprogets brug,

- betjente sig af en talesprogsnær retskrivning, udformet af reformivrige sprogfolk. Han skriver navneord med småt, og kunne, skulle og ville uden det stumme d.
- 11 Eugenie (Genia) Schwarzwald, der som den første kvinde i Østrig fik en doktorgrad i filosofi, udviklede et undervisningssystem, som hun benyttede i sine egne pigeskoler 1902-22. Pædagogisk-filosofisk inspiration kom bl.a. fra Maria Montessori (1870-1952), italiensk læge og pædagog, der mente at børns sanser og intellekt kunne styrkes ved at tilgodese og opmuntre børnenes egen virksomhed og selvstændighed, via deres lege. Selvom de aldrig refererer til hinanden, er der for mig at se klare forbindelser mellem Maria Montessoris og C.N. Starckes teorier og praksis. Og selvfølgelig har pædagogik også været på dagordenen i samtalerne mellem familierne Hansen-Ott og Michaëlis – og senere mellem Estrid Ott og hendes gudmor Karin Michaëlis.
 - 12 Estrid Ott og Olga Ott: *Vi tre* (1923), s. 26.
 - 13 Jf. Nielsen 2006, s. 59ff.
 - 14 Spejderidræt var alt det sjove og stifterdragtige man som pige normalt kun kunne læse om i drengebøger og indianerromaner. Men der er øjensynlig også ideologi på færde her, i hvert fald når spejderchef Cay Lembcke kom indover: "Spejderidrætten er i ét og alt baseret paa Selvopdragelse – den bygger op indefra – og den er i sit Hovedprincip i den nøjeste Overensstemmelse med de mest moderne Opdragelsesmetoder. Den er en direkte Fortsættelse af Montessori Metoden." Citatet er af ham selv og trykt i *Spejderbogen. En Haandbog i godt Borgerskab*, 5. udg. 1923, s. 12. Spejderbevægelsen mistede terræn og medlemmer i disse år, og alle midler blev taget i brug for at hverve nye spejdere, således også referencer til moderne pædagogik. Estrid Otts jordomrejse 1920-21, der var finansieret af *Berlingske Tidende*, var i øvrigt også inspireret af en idé af Cay Lembcke, jf. Thrane 2015, s. 54ff.
 - 15 Estrid Ott: *Børnene i Amerika* (1932) s. 12.
 - 16 Brev fra Karin Michaëlis til Estrid Ott, november 1931 (privateje).
 - 17 Estrid Ott: *Børnene i Amerika* (1932), s. 12.
 - 18 Ibid. s. 23.
 - 19 *Bibi* (1929), *Bibis store Rejse* (1930), *Bibi og Ole* (1931), *Bibi og de Sammensvorne* (1932), *Bibi paa Ferie* (1935), *Bibi bliver Landmand* (1939) og *Bibi og Vallborg* (1939).
 - 20 *Bimbis Bog om Babsi* (1936), *Bimbis store Jordomrejse* (1937), *Bimbi paa Bondegaarden* (1938), *Bimbis utrolige Grønlandsferd* (1939), *Bimbi og Grønlanderbørnene* (1939), *Bimbi besøger Lapperne* (1941), *Bimbi er Frihedskæmper* (1947).
 - 21 Estrid Ott: *Børnene i Amerika* (1932), s. 86.
 - 22 Brev fra Karin Michaëlis til Estrid Ott, december 1931 (privateje).
 - 23 Citeret efter J.E. Wørmers 1912-oversættelse (Louisa M. Alcott: *Pigeboern*, Kbh. 1912).
 - 24 Således også i min mormors (f. 1893) barndomshjem – og i min mors (f. 1917).
 - 25 Forfatteren Grå Borup-Nielsen (f. Starcke) har gjort mig opmærksom på, at der samtidig med Starckes skole foregik et skoleeksperiment i USA, ledet af filosofen John Dewey (1859-1952). De to skoler ligner hinanden så meget, at man skulle tro Dewey og Starcke havde kendt hinanden. Det er imidlertid ikke tilfældet (det kan i hvert fald ikke dokumenteres) – men, som Borup-Nielsen påpeger, er de begge inspireret af Rousseau. Og jeg tilføjer: forbindelsen til Henry George (1839-1897) og hans socialliberalisme ("georgisme") deler de også. Om der er forbindelser mellem Dewey, Maria Mon-

- tessori og Eugenie Schwarzwald er mig bekendt heller ikke undersøgt endnu. Se: Grå Borup-Nielsen: *A Study of the Two Experimental Schools of C.N. Starcke and John Dewey* (Ontario 1995).
- 26 Charlene Haddock Seigfried: *Feminist Interpretations of John Dewey*. (Pennsylvania, 2002), s. 249.
- 27 Kari Skjøsberg: "Opprørene i pikebøkene," *Samtiden* (Oslo 1962).
- 28 Der er ingen forbindelse til filmen af samme navn med Marguerite Viby fra 1942.
- 29 Ott i interview i *Nationaltidende*, 22.9.1945.
- 30 Tak til Jens Andersen for hjælp her.
- 31 Eva Wahlström: *Fria flickor före Pippi. Ester Blenda Nordström och Karin Michaëlis – Astrid Lindgrens föregångare* (Göteborg 2011).
- 32 Udtrykket "plagiat" bruges i den danske omtale af afhandlingen i videnskab.dk, 2.6.2011.
- 33 Jens Andersen: *Denne dag, et liv. En Astrid Lindgren-biografi* (2014).
- 34 Jens Andersen har fundet en lang række inspirationskilder til Pippi-skikkelsen; de spænder fra E.T.A. Hoffman, Lewis Carroll og Lucy Montgomerys serie *Anne of Green Gables* – til 1930'ernes film- eller tegneseriekultur med *Tarzan* og *Superman* som det bedst kendte, jf. Andersen 2014, s. 184.
- 35 Göte Klingberg: *Barn- och ungdomslitteraturforskning. Områden, metoder, terminologi* (Göteborg 1969), s. 133f.
- 36 Thrane 2015, s. 174ff.
- 37 Interview med Jens Andersen P1 Morgen 5.5.2016.
- 38 Jf. Nielsen 2006, s. 61ff.
- 39 Ibid. s. 62.